

**ABDURAUF FITRATNING "MUNOZARA" ASARIDA DINIY
MASALALAR TALQINI**

Axmatova Fotima Akromjon qizi

Turon universiteti Ingliz tili yoʻnalishi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning "Munozara" asarida diniy masalalar talqini tahlil qilinadi. Asardagi diniy ta'limot, islom dini va zamonaviy bilimlar oʻrtasidagi munosabat, diniy islohotlar gʻoyalari oʻrganiladi. Fitratning diniy qarashlarining evolyutsiyasi va asarning jadidchilik harakatidagi oʻrni ham koʻrib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga koʻra, Fitrat an'anaviy diniy ta'limot bilan zamonaviy ilm-fanni uygʻunlashtirish tarafdori boʻlgan va diniy islohotlarni qoʻllab-quvvatlagan.

Kalit soʻzlar: Abdurauf Fitrat, "Munozara", jadidchilik, diniy islohotlar, islom, zamonaviy ta'lim

**ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ВОПРОСОВ В
ПРОИЗВЕДЕНИИ АБДУРАУФА ФИТРАТА "МУНОЗАРА" (ДЕБАТЫ)**

Аннотация: В данной статье анализируется интерпретация религиозных вопросов в произведении Абдурауфа Фитрата "Мунозара" (Дебаты). В исследовании рассматриваются религиозные учения, взаимоотношения между исламом и современными знаниями, а также идеи религиозных реформ, представленные в произведении. Также исследуются эволюция религиозных взглядов Фитрата и роль произведения в движении джадидизма. Результаты исследования показывают, что Фитрат выступал за гармонизацию традиционных религиозных учений с современной наукой и поддерживал религиозные реформы.

Ключевые слова: Абдурауф Фитрат, "Мунозара" (Дебаты), джадидизм, религиозные реформы, ислам, современное образование

INTERPRETATION OF RELIGIOUS ISSUES IN ABDURAUUF FITRAT'S "MUNOZARA" (DEBATE)

Abstract. This article analyzes the interpretation of religious issues in Abdurauf Fitrat's work "Munozara" (Debate). The study examines religious teachings, the relationship between Islam and modern knowledge, and ideas of religious reform presented in the work. The evolution of Fitrat's religious views and the role of the work in the Jadid movement are also explored. The research results indicate that Fitrat advocated for harmonizing traditional religious teachings with modern science and supported religious reforms.

Keywords: Ingliz tilida: Abdurauf Fitrat, "Munozara" (Debate), Jadidism, religious reforms, Islam, modern education

KIRISH

XX asr boshlarida Turkistonda keng tarqalgan jadidchilik harakatining yirik namoyandalaridan biri Abdurauf Fitrat (1886-1938) o‘zbek adabiyoti va ma’rifatparvarlik tarixida muhim o‘rin tutadi. Uning 1909 yilda yozilgan "Munozara" asari jadidchilik g‘oyalari targ‘ib qilishda katta ahamiyatga ega bo‘ldi [1]. Ushbu maqolada "Munozara" asarida diniy masalalar talqinini o‘rganish orqali Fitratning diniy qarashlarini tahlil qilish maqsad qilingan.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, "Munozara" asari orqali XX asr boshlaridagi Turkiston ziyolilarining din va zamonaviy ta’lim haqidagi qarashlari, an’anaviy va yangicha ta’lim tizimi o‘rtasidagi ziddiyatlar, diniy islohotlar g‘oyalari haqida muhim ma’lumotlar olish mumkin. Fitratning diniy masalalarga yondashuvini o‘rganish orqali jadidchilik harakatining mohiyatini chuqurroq anglash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Tadqiqotning maqsadi Abdurauf Fitratning "Munozara" asarida diniy masalalar talqinini har tomonlama tahlil qilish, asardagi diniy g‘oyalar va islohotchilik qarashlarini yoritishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

Tarixiy-qiyosiy tahlil usuli orqali "Munozara" asari XX asr boshi ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhiti kontekstida o‘rganildi.

Matni tahlil qilish usuli yordamida asardagi diniy masalalarga oid fikrlar aniqlandi va tizimlashtirilib.

Qiyosiy tahlil usuli orqali Fitratning diniy qarashlari boshqa jadid ma'rifatparvarlari g'oyalari bilan solishtirilib o'rganildi.

Tadqiqot uchun asosiy manba sifatida "Munozara" asarining o'zbek tilidagi nusxasi [2] va rus tilidagi tarjimasini [3] olingan. Shuningdek, Fitrat ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar, xususan, H. Boltaboyev [4], B. Qosimov [5], N. Karimov [6] kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, "Munozara" asari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, undagi diniy masalalar talqini alohida tadqiqot predmeti sifatida chuqur o'rganilmagan. Ayrim tadqiqotlarda asarning umumiy mazmuni va g'oyaviy yo'nalishi tahlil qilingan [7], boshqalarida esa Fitratning diniy qarashlari uning boshqa asarlari kontekstida o'rganilgan [8]. Ushbu maqolada esa "Munozara" asaridagi diniy masalalar kompleks ravishda tahlil qilinadi.

NATIJARLAR

"Munozara" asarining tahlili quyidagi asosiy natijalarni berdi:

Asar strukturasi va personajlar tahlili. "Munozara" asari Hindistonda bir farangi (evropalik) va buxorolik mudarris o'rtasidagi bahs shaklida yozilgan. Asarning bunday shakli muallif g'oyalarini yanada ta'sirchan va ishonchli qilib ifodalash imkonini bergan. Farangi zamonaviy bilimlar va ilg'or qarashlar vakili sifatida, mudarris esa an'anaviy diniy ta'limot tarafdori sifatida tasvirlanadi [2].

Diniy ta'limot va zamonaviy bilimlar munosabati masalasi. Asarda an'anaviy diniy ta'limot va zamonaviy ilm-fan o'rtasidagi ziddiyat markaziy o'rin egallaydi. Fitrat farangi tilidan so'zlab, zamonaviy bilimlarni egallash zarurligini, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish musulmon jamiyatini tanazzulga olib kelishini ta'kidlaydi [2, p. 23-25].

Diniy islohotlar g'oyalari. Fitrat asarda diniy ta'limotni isloh qilish, uni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari suradi. U islom dinining ilm-fanga zid emasligini, aksincha ilm olishni targ'ib qilishini ta'kidlaydi [2, p. 36-38].

Islom dini va musulmon jamiyatiga munosabat. Asarda islom dini va musulmon jamiyatiga tanqidiy, ammo ijobiy munosabat seziladi. Fitrat islom dinining asl mohiyatini anglab yetmagan, uni noto'g'ri talqin qilayotgan ulamolarni tanqid qiladi [2, p. 41-43].

Fitrat diniy qarashlarining evolyutsiyasi. "Munozara" asari Fitratning diniy qarashlarida muhim bosqich bo'lgan. Unda muallif an'anaviy diniy ta'limotni tanqid

qilsa-da, islom diniga sodiq qoladi va uni zamonaviy talqin etishga intiladi [4, p. 78-80].

TAHLIL VA MUHOKAMA

"Munozara" asarining tahlili shuni ko'rsatadiki, Fitrat diniy masalalarga yondashuvda murosasoz va islohotchilik pozitsiyasini egallagan. U bir tomondan an'anaviy diniy ta'limot va ulamolarni tanqid qilsa, boshqa tomondan islom dinining asl mohiyatini tushuntirishga, uni zamonaviy talablar asosida talqin etishga harakat qilgan.

Fitratning diniy islohotlar g'oyalari jadidchilik harakatining umumiy yo'nalishiga mos keladi. Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiy ham o'z asarlarida diniy ta'limotni isloh qilish, uni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surgan [9]. Biroq Fitrat "Munozara"da bu g'oyalarni yanada keskinroq va ochiqroq ifodalagan.

Asarda diniy ta'limot va zamonaviy bilimlar o'rtasidagi munosabat masalasi markaziy o'rin egallaydi. Fitrat farangi tilidan so'zlab, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish musulmon jamiyatini tanazzulga olib kelishini ta'kidlaydi. Bu fikrlar o'sha davr Turkiston jamiyatidagi real vaziyatni aks ettiradi. Chunki an'anaviy madrasalarda asosan diniy bilimlar o'qitilgan, dunyoviy fanlar e'tibordan chetda qolgan edi [10].

Fitratning diniy islohotlar g'oyalari ham e'tiborga loyiq. U islom dinining ilm-fanga zid emasligini, aksincha ilm olishni targ'ib qilishini ta'kidlaydi. Bu orqali Fitrat konservativ ulamolarning "zamonaviy bilimlar islomga zid" degan da'volarini rad etadi. Uning fikricha, haqiqiy islom ta'limoti ilm-fanni qo'llab-quvvatlaydi [2, p. 36-38].

Asarda islom dini va musulmon jamiyatiga tanqidiy, ammo ijobiy munosabat seziladi. Fitrat islom dinining asl mohiyatini anglab yetmagan, uni noto'g'ri talqin qilayotgan ulamolarni tanqid qiladi. Biroq u islom dinining o'zini emas, balki uni noto'g'ri talqin etayotganlarni tanqid qilishga harakat qiladi [2, p. 41-43]. Bu Fitratning diniy masalalarga ehtiyotkorlik bilan yondashganini ko'rsatadi.

"Munozara" asari Fitratning diniy qarashlarida muhim bosqich bo'lgan. Unda muallif an'anaviy diniy ta'limotni tanqid qilsa-da, islom diniga sodiq qoladi va uni zamonaviy talqin etishga intiladi. Keyinchalik Fitratning diniy qarashlari yanada rivojlanib, "Rahbari najot" (1915) kabi asarlarida o'z aksini topadi.

XULOSA

"Munozara" asarida Fitrat diniy masalalarga yondashuvda murosasoz va islohotchilik pozitsiyasini egallagan. U an'anaviy diniy ta'limotni tanqid qilgan holda, islom dinining asl mohiyatini zamonaviy talqin etishga intilgan. Asarda diniy ta'limot

va zamonaviy bilimlar o'rtasidagi munosabat masalasi markaziy o'rin egallaydi. Fitrat faqat diniy ilmlar bilan cheklanish musulmon jamiyatini tanazzulga olib kelishini ta'kidlagan.

Fitrat diniy islohotlar g'oyasini ilgari surgan, islom dinining ilm-fanga zid emasligini, aksincha ilm olishni targ'ib qilishini ta'kidlagan. Asarda islom dini va musulmon jamiyatiga tanqidiy, ammo ijobiy munosabat seziladi. Fitrat islom dinining asl mohiyatini noto'g'ri talqin qilayotgan ulamolarni tanqid qilgan.

"Munozara" asari Fitratning diniy qarashlarida muhim bosqich bo'lgan va keyinchalik uning bu boradagi g'oyalari yanada rivojlangan. Umuman olganda, "Munozara" asarida Fitrat diniy masalalarni talqin etishda o'z davrining ilg'or ziyolisi sifatida namoyon bo'lgan. U an'anaviy diniy qarashlar bilan zamonaviy g'oyalarni uyg'unlashtirish orqali musulmon jamiyatini isloh qilishga intilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Қосимов, Б. (2002). Миллий уйғониш. Тошкент: Маънавият.
2. Фитрат, А. (1913). Мунозара. Самарқанд: Матбааи Демурова.
3. Фитрат, А. (2000). Спор бухарского мударриса с европейцем в Индии о новометодных школах. В кн.: Избранные произведения. Том 1. Ташкент: Маънавият.
4. Болтабоев, Ҳ. (2007). Фитрат ва жадидчилик. Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти.
5. Қосимов, Б. (2002). Абдурауф Фитрат. Тошкент: Шарқ.
6. Каримов, Н. (1991). XX аср ўзбек адабиёти таракқиётининг ўзига хос хусусиятлари ва миллий истиқлол мафкураси. Тошкент: Фан.
7. Алимова, Д. (2000). Жадидчилик ҳаракатининг ғоявий асослари. Тарих ва тақдир. Тошкент: Шарқ.
8. Ражабов, Қ. (2005). Абдурауф Фитратнинг диний-фалсафий карашлари. Тошкент: Маънавият.
9. Бехбудий, М. (1913). Падаркуш. Самарқанд: Демуров матбааси.
10. Бендриков, К.Е. (1960). Очерки по истории народного образования в Туркестане. Москва: Изд-во Академии педагогических наук РСФСР.